

Leerlingen aan het woord

*Onderzoek naar wat leerlingen nodig hebben in het onderwijs om
Nederlands als tweede taal te leren*

Bachelorthesis

Melissa Nakken
(329218)

**Opleiding Logopedie / Academie voor
Gezondheidsstudies**

Osiriscode: LOVB19BT

Begeleidend docent: Jeanette Edelijn

1^e beoordelaar: Katrien Colman

2^e beoordelaar: Anna Hüttman

Datum: 20 januari, 2020

Wordcount: 5950

Samenvatting

Inleiding

Steeds meer kinderen groeien in Nederland meertalig op. Een grote oorzaak hiervan is de toenemende migratie. Het grootste deel van deze kinderen komt pas op latere leeftijd in aanraking met het Nederlands, wat ervoor zorgt dat ze met een forse taalachterstand het Nederlandse onderwijs binnenkomen. Om succesvol te kunnen zijn in het onderwijs en in de maatschappij is een goede Nederlandse taalbeheersing van belang. Deze kinderen hebben extra begeleiding en aandacht nodig om zich de Nederlandse taal eigen te kunnen maken. Het is belangrijk dat het onderwijs en de begeleiding aansluiten op de behoeftes en wensen van een tweetalig kind. Uit de literatuur blijkt dat er meer informatie benodigd is over de behoeftes in het onderwijs, bekeken vanuit het leerlingperspectief. Met dit kwalitatieve onderzoek is in kaart gebracht wat leerlingen in het onderwijs nodig hebben om Nederlands als tweede taal te leren.

Methode

Middels semigestructureerde interviews zijn behoeftes van vier leerlingen die Nederlands als tweede taal leren geïnventariseerd. Op basis van bestaande literatuur is van tevoren een topiclijst opgesteld die de leidraad heeft gevormd van de interviews. Deze interviews zijn na afname getranscribeerd, open gecodeerd en vervolgens axiaal gecodeerd. Al deze geanalyseerde data zijn met elkaar vergeleken en inzichtelijk gemaakt in een visualisatie.

Resultaten

Uit de resultaten is gebleken dat een begrijpelijk en interessant taalaanbod en betrokkenheid in de les door de geïnterviewde leerlingen van groot belang wordt geacht om de Nederlandse taal te kunnen leren. Het krijgen van extra taalondersteuning en feedback is tevens essentieel. Eveneens draagt voldoende taalinteractie volgens hen bij aan het leerproces. Door de leerlingen wordt unaniem de relevantie van een fijne schoolsfeer benoemd.

Discussie

Dit onderzoek heeft geïnventariseerd wat leerlingen aangeven nodig te hebben in het onderwijs om Nederlands als tweede taal te leren. De verkregen resultaten lieten veel overeenstemming zien. Dit onderzoek heeft inzichtelijk gemaakt welke aspecten in het onderwijs volgens de geïnterviewde leerlingen aandacht behoeven. Deze inzichten kunnen wellicht docenten en logopedisten in het onderwijs houvast bieden om hun handelingen aan te scherpen zodat het onderwijs mogelijk beter aansluit op de leerling. Dit dient voorzichtig te worden geïnterpreteerd, omdat dit onderzoek op kleine schaal is uitgevoerd. Het is wenselijk om vervolgonderzoek uit te voeren onder een grotere groep leerlingen om te onderzoeken of gevonden resultaten overeenkomen.

Kernwoorden: tweetaligheid, onderwijs, behoeftes

Abstract

Introduction

In the Netherlands, there is a continuous increase in children growing up bilingual. The main reason for this is the increasing migration over the years. Most of these children get in touch with the Dutch language at a later age. This leads to a big language deficiency for these children, when they join the Dutch school system. Mastering the native language of your country of residence is of great importance as, without it, it is increasingly difficult to succeed in both school and society. These children need extra guidance and attention to be able to become fluent in the Dutch language. It is vital, that the school and guidance systems are aligned with the needs and wishes of the bilingual child. The literature states, that more information is needed on the children's wishes. This qualitative study researched what children need in school to be able to learn Dutch as their second language.

Method

The needs of four children who are learning Dutch as their second language, have been researched through semi-structured interviews. Based on existing literature, a topic list has been made beforehand to form a guideline for the interviews. Afterward, the interviews have been transcribed and coded openly and axially. The analysed data has been compared and visualised in a figure.

Results

The results showed that teaching the Dutch language in an understandable and interesting way, is as crucial for the interviewed children, as well as, their involvement in class. This enables them to learn better and quicker. Also, children find receiving extra language support, regular language interaction and feedback essential for learning the Dutch language. Finally, the children unanimously agreed about the relevance of a nice learning environment.

Discussion

This study researched what children need in school to be able to learn Dutch as their second language. The collected results showed a lot of agreement. This study visualised which aspects of the current school system require attention according to children. These insights may help teachers and speech therapists to adjust their way of teaching to better suit the children. The results must be interpreted carefully, as this study has been conducted on a small scale. It is desirable to conduct follow-up research among a larger group of children to investigate whether the results match.

Keywords: bilingualism, education, needs

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Methode	7
2.1 Onderzoeksopzet	7
2.2 Onderzoekspopulatie	7
2.3 Data-verzameling	7
2.4 Data-analyse	8
2.5 Ethische aspecten	9
3. Resultaten	9
Categorie 1: Begrijpelijkheid taalaanbod	11
Categorie 2: Betrokkenheid in de les	12
Categorie 3: Taalinteractie	12
4. Discussie	14
Literatuurlijst	17

1. Inleiding

Nederland is in de laatste jaren een meertalige samenleving geworden (KNAW, 2018). SLO (2018) noemt iemand meertalig wanneer hij of zij een periode in de ontwikkeling aanmerkelijk veel in aanraking komt met twee of meerdere talen. KNAW (2018) schrijft dat ruim 2,5 miljoen mensen in Nederland opgroeien met meer dan één taal.

Migratie is een grote oorzaak van deze meertaligheid (CBS, 2019). Sinds 2005 is het aantal immigranten dat zich in Nederland inschrijft toegenomen. In 2016 was er een piek zichtbaar in de hoeveelheid immigranten die naar Nederland kwamen. Hierin vormden mensen met een Afghaanse, Iraakse, Somalische, Iraanse en Syrische afkomst de grootste groep immigranten. Van de personen die recent Nederland zijn binnengekomen, is 40% jonger dan twintig jaar. Het merendeel hiervan heeft Arabisch als moedertaal verworven. Immigrantenvormen momenteel een groot deel van de Nederlandse bevolking en het CBS (2019) verwacht dat het aantal inwoners met een migratieachtergrond aanzienlijk blijft stijgen.

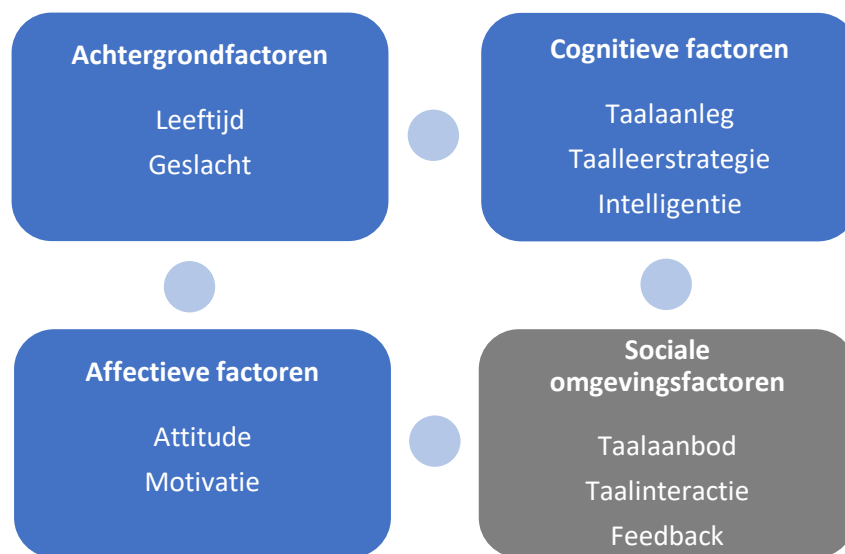
Verschillende onderzoekers (Kuiken & van der Linden, 2012; Onderwijsraad, 2017) benadrukken dat een goede beheersing van de Nederlandse taal een voorwaarde is om mee te kunnen draaien in het onderwijs en in de huidige maatschappij. Het is van belang dat de personen die in aanraking komen met het Nederlands, deze taal vlot eigen maken.

Een tweede taal kan simultaan of successief verworven worden. Verwerven houdt in dat een kind zich een taal op natuurlijke wijze eigen maakt (Bossers, Kuiken & Vermeer, 2017). Wanneer een kind vanaf de geboorte twee verschillende talen gelijktijdig aangeboden krijgt, is er sprake van simultane taalverwerving. Kinderen die twee talen simultaan verwerven, laten weinig tot geen achterstand zien in hun taalontwikkeling in vergelijking met eentalige kinderen (Kuiken & van der Linden, 2012). Er is sprake van successieve taalverwerving wanneer een kind eerst één taal verwerft en op latere leeftijd in aanraking komt met de tweede taal (Julien, 2008; Kuiken & van der Linden, 2012). Het kind verwerft in dit geval een tweede taal wanneer het de moedertaal al beheerst (Bossers et. al., 2017). Successieve tweetaligheid ontstaat vaak wanneer er sprake is van migratie (Julien, 2008). TOLK (z.d.) schrijft dat in Nederland veel kinderen de Nederlandse taal op latere leeftijd, oftewel successief, verwerven. Het gevolg hiervan is dat deze kinderen continu achterlopen op hun eentalige of simultaan meertalige leeftijdsgenootjes.

Wanneer een kind rond het 10^e levensjaar in aanraking komt met de tweede taal wordt er niet meer van tweede taalverwerving (T2-verwerving) gesproken, maar van tweedetaalleren (T2-leren). Volgens onderzoekers (Bossers et. al., 2017; Schaerlaekens, 2016) maakt het kind zich de tweede taal eigen in een schoolse situatie. De verwerving wordt gestuurd door de keuze van leerstof en onderwijs. Leerlingen die een tweede taal (T2) leren, worden in Nederland NT2-leerlingen genoemd (Blom & Blumenthal, 2019). In de literatuur worden de begrippen T2-verwerving en T2-leren door elkaar heen gebruikt (Bossers et. al., 2017). Dit afstudeeronderzoek zoomt in op NT2-leerlingen die rond hun 10^e levensjaar in aanraking zijn gekomen met Nederlands als tweede taal. De term *T2-leren* wordt hierbij gehanteerd.

Aanvankelijk worden kinderen in Nederland in Internationale Schakelklassen (ISK) opgevangen (Scheltina, 2018). Het doel van een ISK is om een leerling klaar te stomen voor het regulier onderwijs. Wanneer de Nederlandse taalachterstand bij een leerling te groot is om in te kunnen stromen in het reguliere onderwijs, kunnen andere onderwijsvormen uitkomst bieden. Een voorbeeld hiervan is het 10-14 onderwijs, voormalig Leerweg Ondersteunend Onderwijs (LWOO). Dit type onderwijs biedt extra ondersteuning aan leerlingen van tien tot veertien jaar die vanwege leerachterstanden op taal en/of rekenen niet naar een reguliere school voor voortgezet onderwijs (VO) kunnen.

Hoe snel en hoe succesvol een leerling een tweede taal leert, hangt af van diverse factoren. Bossers et. al (2017) maken onderscheid in achtergrondfactoren, cognitieve factoren, affectieve factoren en sociale omgevingsfactoren (figuur 1).

Figuur 1: Factoren van invloed op tempo en succes T2-leren

In dit praktijkonderzoek staan de sociale omgevingsfactoren: *taalaanbod*, *taalinteractie* en *feedback* centraal. Met taalaanbod wordt de input bedoeld die een kind krijgt aan taal (Kuiken & Vermeer, 2013). Het is de basis voor een goede taalontwikkeling. Een goed taalaanbod is allereerst interessant. Wanneer een leerling niet betrokken is bij de les, wordt taal niet overgebracht (Verhallen & Walst, 2011). Door afwisseling van verschillende werkvormen en door het bieden van visuele ondersteuning wordt de aandacht van een leerling vastgehouden (Bossers et. al., 2017; Hacquebord, 2004; Plante, 2009). Begrijpelijkheid van het taalaanbod is een tweede voorwaarde om taal op leerlingen over te kunnen brengen. Taal kan afgestemd worden op een leerling door verlaging van het spreektempo (Verhallen & Walst, 2011). Daarnaast dient er in kortere zinnen gesproken te worden tegen een NT2-leerling dan tegen een leerling die Nederlands als moedertaal heeft (Kuiken & Vermeer, 2013). Het herhalen en benadrukken van belangrijke informatie is belangrijk omdat NT2-leerlingen zinnen anders moeilijk kunnen volgen (Verhallen & Walst, 2011). Bossers et. al (2017) benoemen dat taalaanbod aan NT2-leerlingen minder verschillende en minder moeilijke woorden moet bevatten. De begrijpelijkheid van het taalaanbod wordt verhoogd wanneer taal contextueel ondersteund wordt (Verhallen & Walst, 2011). Een voorbeeld van non-verbale context bieden is uitleg ondersteunen door voorwerpen aan te wijzen. Verbale context wordt gevormd door het geven van voorbeelden en het herhalen van woorden (Bossers et. al., 2017).

Naast een passend taalaanbod is het leren van een taal ook afhankelijk van het gebruik ervan (Schaerlaekens, 2016). Een leerling heeft ruimte nodig om taal te kunnen gebruiken en leert door taalinteractie (Verhallen & Walst, 2011). Wanneer een leerling de kans niet krijgt om deel te nemen aan gesprekken, leert het minder snel een tweede taal (Kuiken & van der Linden, 2012). Een leerkracht heeft de taak een NT2-leerling de tijd en ruimte te geven om te spreken in de klas.

Het krijgen van feedback is voor de taalontwikkeling van een NT2-leerling onmisbaar (Bossers et. al, 2017; Kuiken & Vermeer, 2013; Verhallen & Walst, 2011). Door feedback leert het zijn taalgebruik aanpassen en verbeteren, wat de uiteindelijke kwaliteit verhoogt (Kuiken & Vermeer, 2013; Lowan, 2018). Als leerkrachten of begeleiders geen feedback geven, worden fouten door NT2-leerlingen herhaald. De fouten slijpen op deze manier in (Bossers et. al., 2017). Feedback kan op

verschillende manieren worden gegeven. Een uiting van een leerling kan bevestigd, verhelderd, hertaald of verbeterd worden. Bij bevestigende feedback wordt aangegeven dat een leerling iets goed doet (Bossers et. al., 2017). Positief bevestigen verhoogt het taalplezier van een leerling. Wanneer een uiting van een leerling niet begrepen wordt door zijn gesprekspartner, kan gevraagd worden om verheldering. De leerling leert op deze manier uitingen beter te formuleren (Verhallen & Walst, 2011). Hertalen houdt in dat een uiting van een leerling op een correcte en samengevatte manier herhaald wordt. Hierdoor voelt een leerling zich serieus genomen. Bij verbeterende feedback wordt een uiting correct teruggegeven.

Alle kinderen hebben taalaanbod, taalinteractie en feedback nodig voor een goede taalontwikkeling. Deze factoren zijn in positieve zin beïnvloedbaar. Verhallen en Walst (2011) beschrijven dat NT2-leerlingen deze groeimiddelen twee keer zo hard nodig hebben. Voor veel kinderen is het onderwijs uitsluitend de plek waar ze voortdurend met Nederlands in aanraking komen. School vervult hier een belangrijke rol, omdat het de meest invloedrijke plek is (Kuiken & van der Linden, 2012; Lowan, 2018). Kinderen die Nederlands als tweede taal leren, hebben extra aandacht en begeleiding nodig.

De logopedist speelt hier een belangrijke rol, omdat hij de uitgelezen persoon is om een NT2-leerling te begeleiden in het T2-leerproces (Julien, 2012). Volgens Collier en Thomas (2002) heeft een NT2-leerling 4 tot 7 jaar extra taalondersteuning nodig om aan te kunnen sluiten in het regulier onderwijs. In de praktijk mist deze ondersteuning nog te vaak (Bokhorst & Leeuwestein, 2018). Dit heeft gevolgen voor de leerling. Taalproblemen blijven zonder hulp veelal bestaan, waardoor de schoolcarrière gevaar dreigt te lopen en er zelfs spreekangst kan ontstaan (Collier & Thomas, 2002). Naast het bieden van taalondersteuning, vervult de logopedist een adviserende en coachende rol richting leerkrachten. De logopedist draagt vanuit zijn specialisatie bij aan de kwaliteit van het onderwijs op taalgebied (Cox, Schulte & Kunst-Verberne, 2013).

Het is de rol van de docent om het onderwijs zo goed mogelijk aan te laten sluiten op een NT2-leerling. Dit doet hij door de leerling te begeleiden in het leerproces en zich te verdiepen in de culturele achtergrond, thuissituatie en vooropleiding van de leerling. Hij informeert naar zijn behoeftes en perspectieven (BV NT2, 2010). De Onderwijsraad (2017) benoemt echter dat dit in de praktijk onvoldoende gebeurt. Scholen lijken over te weinig kennis te beschikken betreffende de omgang met en het onderwijzen van NT2-leerlingen. De docenten blijken hierin onvoldoende geschoold. Een landelijke studie van Hacquebord (2004) bekrachtigt dit. Zij onderzocht behoeftes van leerlingen op taalgebied in het voortgezet onderwijs. Uit 2500 leerling-enquêtes bleek dat leerlingen problemen ervaren omtrent de begrijpelijkheid van gesproken taal. Bijna de helft gaf aan behoefte te hebben aan extra taalondersteuning. Van de ondervraagden verwierf 13% Nederlands als tweede taal, waardoor de NT2-leerling niet centraal stond. Hacquebord (2004) beschrijft dat het relevant is vervolgonderzoek te richten op tweetaligheid, omdat juist die kwetsbare doelgroep extra aandacht heeft. De Onderwijsraad (2017) bevestigt dat er belangstelling moet komen voor behoeftes van leerlingen die Nederlands als tweede taal leren.

Samenvattend kan geconcludeerd worden dat uit de literatuur blijkt dat er meer informatie benodigd is over de behoeftes in het onderwijs, bekeken vanuit het leerlingperspectief. Er lijkt weinig bekend te zijn over wat leerlingen zelf aangeven nodig te hebben om Nederlands als tweede taal te leren. Bovenstaande theoretische oriëntatie toont dat verschillende factoren het leren van een tweede taal beïnvloeden. Door behoeftes van NT2-leerlingen inzichtelijk te maken kunnen er mogelijk aanbevelingen opgesteld worden richting logopedisten en docenten in het onderwijs. Wellicht maakt dit onderzoek inzichtelijk welke mogelijke stappen ondernomen kunnen worden om het onderwijs te optimaliseren en aan te laten sluiten op de behoeftes van een NT2-leerling. De onderzoeksvraag luidt als volgt: *“Wat hebben leerlingen in het onderwijs nodig om Nederlands als tweede taal te leren?”*

2. Methode

2.1 Onderzoeksopzet

In dit praktijkgerichte onderzoek is gebruik gemaakt van een kwalitatieve onderzoeksmethode om antwoord te krijgen op de onderzoeksvraag. Dit onderzoek is uitgevoerd op een school in de provincie Groningen waar gewerkt wordt met 10-14 onderwijs. Er is gekozen voor kwalitatief onderzoek omdat de beleving van de participanten centraal staat (Verhoeven, 2014). Bij kwalitatief onderzoek gaat het om het verkrijgen van inzichten en minder om feiten die getalsmatig onderbouwd zijn (Baarda, 2014).

Bij alle participanten zijn semigestructureerde interviews afgenomen. Op deze manier kon er gemakkelijk nieuwe informatie verkregen worden. Tijdens de afname van de interviews kon afgeweken worden van vragen die van tevoren waren opgesteld, waardoor er alle ruimte was voor eigen inbreng van de participant (Baarda & van der Hulst, 2017). Deze kwalitatieve onderzoeksmethode is passend bij de onderzoeksvraag. De focus ligt in dit onderzoek namelijk op het leerlingperspectief.

2.2 Onderzoekspopulatie

Het onderzoek richtte zich uitsluitend op vier NT2-leerlingen van een school in de provincie Groningen waar gewerkt wordt met 10-14 onderwijs. Voor de selectie van de participanten werden de volgende inclusiecriteria gehanteerd:

- De participanten zijn rond of net na hun 10e levensjaar voor het eerst in aanraking gekomen met Nederlands als tweede taal.
- De participanten hebben minimaal één jaar onderwijs gevolgd op de VO-school in Nederland. Dit had als reden dat participanten konden terugblikken op het afgelopen jaar in Nederland, zodat behoeftes beter in kaart gebracht konden worden.
- De participanten hebben Arabisch als moedertaal verworven.

Op basis van deze inclusiecriteria konden vier participanten geworven worden. Deze personen zijn op school door de opdrachtgever van dit onderzoek persoonlijk benaderd en ingelicht. In tabel 1 zijn hun persoonlijke kenmerken overzichtelijk gemaakt.

Tabel 1: Kenmerken participanten

Participant	Geslacht	Leeftijd in jaren	Aantal jaren in Nederland	Leeftijd eerste contact met Nederlandse taal
P1	Meisje	14	2,5	11,5
P2	Meisje	14	3,5	10,5
P3	Jongen	14	4	10
P4	Jongen	13	2,5	10,5

2.3 Data-verzameling

Middels semigestructureerde interviews is geïnventariseerd wat NT2-leerlingen nodig hebben in het onderwijs. Bij dit type interview werd een vaststaande lijst met onderwerpen gehanteerd: de topiclijst (Verhoeven, 2014). Deze topiclijst werd van tevoren opgesteld aan de hand van de verschillende factoren die invloed beogen te hebben op het leren van een tweede taal. Om dit praktijkonderzoek af te bakenen vormden de sociale omgevingsfactoren: *taalaanbod*, *taalinteractie* en *feedback* de leidraad van de topiclijst. Deze factoren zijn eerder besproken in de inleiding (figuur

1, blz. 5). Op basis van de topics zijn vervolgens subtopics en uitgangsvragen opgesteld. In tabel 2 is de topiclijst weergegeven.

Tabel 2: Topiclijst

Topic	Subtopic	Uitgangsvraag
Taalaanbod	Begrijpelijkheid taalaanbod	Wat moet een docent of begeleider volgens jou doen in de les zodat jij de Nederlandse gesproken taal begrijpt?
	Betrokkenheid in les	Welke dingen helpen jou om goed mee te kunnen doen in de les?
Taalinteractie	Spreekgelegenheid	Hoe geeft een docent jou de kans om in de klas Nederlands te spreken?
	Eigen initiatief spreken	Wat doe jij zelf om in de klas Nederlands te kunnen spreken?
Feedback	Kwantiteit mondelinge feedback	Wat vind je ervan om feedback te krijgen op jouw spreken in het Nederlands?
	Kwaliteit mondelinge feedback	Wat vind je van de manier waarop je feedback krijgt op jouw spreken in het Nederlands?

Voorafgaand aan het interview

Voordat er gestart werd met interviewen is er een interviewschema opgesteld. Hierin werden de introductie van het onderwerp, de topiclijst, de uitgangsvragen en de afsluiting opgenomen. Dit schema diende als hulpmiddel tijdens de uitvoering van de interviews.

De onderzoeker heeft ervoor gekozen om een proefinterview uit te voeren. Voor zowel het proefinterview als de definitieve interviews werd dezelfde inclusiecriteria gehanteerd. Dit proefinterview vond plaats zodat het vooraf opgestelde interviewschema indien nodig bijgesteld kon worden (Baarda & van der Hulst, 2017).

Gedurende het interview

De interviews werden mondeling afgenomen en duurden gemiddeld 30 minuten. Voor de introductie is voldoende tijd genomen, zodat de participant op zijn gemak werd gesteld (Baarda & van der Hulst, 2017). Het doel, de inhoud en de tijdsduur van het interview zijn mondeling uitgelegd. Elk interview is opgenomen, omdat een letterlijke weergave van het gesprek de betrouwbaarheid van de resultaten verhoogt.

De onderzoeker nam tijdens het interview een actieve luisterhouding aan. Dit was erg belangrijk om goed te kunnen luisteren, samen te vatten en door te vragen. Ook dit was van belang om de participant op zijn gemak te stellen (Verhoeven, 2014).

2.4 Data-analyse

Na afname van de interviews werd alle verkregen data getranscribeerd in Word. Uit alle data werden fragmenten geselecteerd die volgens de onderzoeker van belang zijn voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag. Tijdens het open coderen zijn aan deze fragmenten passende codes toegekend. Vervolgens zijn deze codes met elkaar vergeleken. De codes die bij elkaar horen werden gegroepeerd binnen een overkoepelende code. Dit proces wordt ook wel axiaal coderen genoemd (Verhoeven, 2014). Tijdens het selectief coderen is structuur aangebracht in alle categorieën. Er is gekeken naar

verbanden binnen deze categorieën. Deze verbanden zijn samengebracht in een visualisatie. Deze visualisatie maakt de verkregen data overzichtelijk. Codes, subcodes en categorieën zijn hier aangeduid en ieder voorzien van een andere kleur.

In dit onderzoek vulden de deductieve en inductieve methode elkaar aan. Er is deductief te werk gegaan doordat met een vaststaande lijst met topics en subtopics is begonnen aan de interviews. Deze lijst werd na de data-analyse aangevuld met nieuwe onderwerpen die hieruit voortkwamen, waardoor onderzoek ook inductief plaatsvond.

2.5 Ethische aspecten

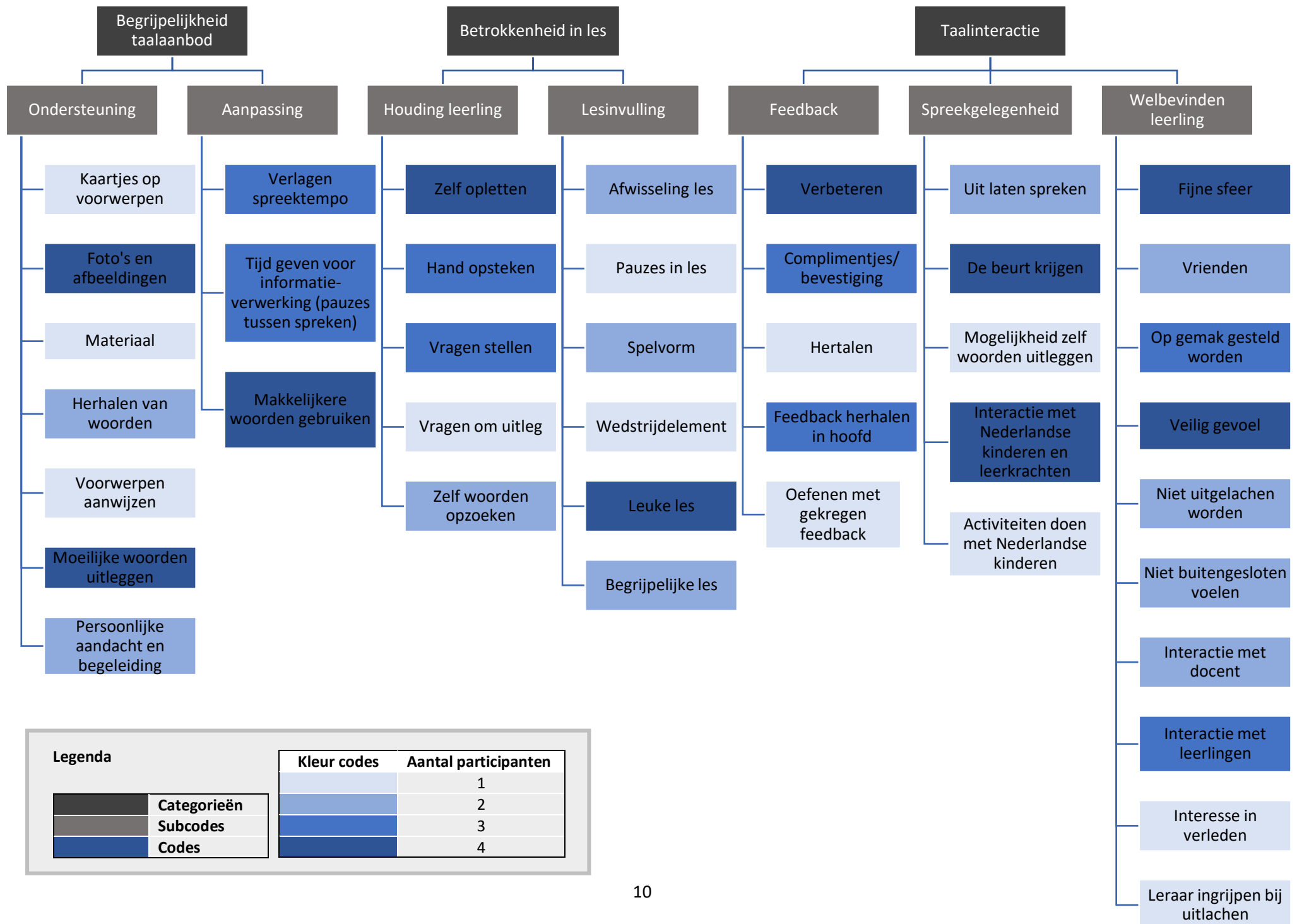
Dit onderzoek valt niet onder de Wet Medisch Wetenschappelijk Onderzoek met mensen (WMO). Het vragen van toestemming aan een erkende Medisch-Ethische Toetsingscommissie (METc) voor uitvoering van het onderzoek was daarom niet nodig.

Voorafgaand aan het onderzoek hebben de participanten een toestemmingsverklaring getekend. Het was noodzakelijk dat beide ouders of verzorgers daarnaast schriftelijk toestemming zouden geven. Dit was vereist omdat de onderzoekspopulatie bestond uit kinderen tussen de 10 en 14 jaar. De participanten en de ouders of verzorgers zijn middels een informatiebrief van tevoren op de hoogte gebracht van het doel en de inhoud van het onderzoek.

De participanten konden deelname aan het onderzoek weigeren en tijdens het onderzoek op elk moment stoppen. Alle gegevens van de personen die meewerkten aan het onderzoek zijn geanonimiseerd. De verkregen data zijn na afronding van het onderzoek verwijderd.

3. Resultaten

Door afname van vier interviews zijn er resultaten gegenereerd. De topiclijst voor het interview bestond uit drie topics en zes subtopics. De data-analyse heeft de subtopic “spreekinitiatief leerling” laten vervallen, omdat verkregen antwoorden beter passen onder de subcode “welbevinden leerling”. Verder heeft de data-analyse de subcodes “ondersteuning” en “aanpassing” laten ontstaan onder de categorie “begrijpelijkheid taalaanbod”. De ontstane subcodes “houding leerling” en “werkvorm” passen onder de categorie “betrokkenheid in les”. Een overzicht van de codes, subcodes en categorieën waartoe de data-analyse heeft geleid, is te zien in de visualisatie in figuur 2. De resultaten worden aan de hand van de drie categorieën en zeven subcodes besproken. Elk onderdeel wordt onderbouwd met citaten.

Figuur 2: Visualisatie resultaten: Overzicht van wat kinderen aangeven nodig te hebben in het onderwijs om Nederlands als tweede taal te kunnen leren

Categorie 1: Begrijpelijkheid taalaanbod

1) Ondersteuning

Aan de leerlingen is gevraagd wat een docent of begeleider moet doen zodat de begrijpelijkheid van het taalaanbod wordt vergroot. Alle leerlingen benoemen dat visuele ondersteuning helpt om de Nederlandse gesproken taal te begrijpen.

P1: "Als ik een afbeelding zie over wat ze uitleggen dan kan ik ook zien wat er gebeurt. Dan snap ik het beter. Anders moet ik zelf een afbeelding in mijn hoofd maken."

P3: "Met plaatjes weet ik gewoon waar het over gaat. Wat het is. Maarja, dat kan ook niet altijd. Dat je elke keer intypt wanneer je praat wat het is... en het dan gaat laten zien..."

Een leerling benoemt dat het fijn is wanneer een docent of begeleider uitleg ondersteunt met het aanwijzen van voorwerpen waar op dat moment over wordt gesproken. Een andere leerling zegt dat het helpt wanneer er kaartjes met namen op voorwerpen in het lokaal worden geplakt.

P2: "Kijk, het helpt dat ze bijvoorbeeld op een papier schrijven: tafel. En dat dan op de tafel plakken. Dan weet je dat dat een tafel heet."

Alle leerlingen vinden het belangrijk dat moeilijke woorden direct worden uitgelegd. Ook wanneer een nieuw aangeleerd woord meerdere keren wordt herhaald, helpt dit volgens hen om de informatie beter te begrijpen en onthouden.

P3: "Soms had ik dat een juf naar mijn huis was gekomen en mij ging leren. Die leerde mij Nederlands. Dat was echt heel erg fijn en heel hulpzaam van haar."

Twee leerlingen geven aan dat ze persoonlijke aandacht en begeleiding belangrijk vinden. Zo zegt een leerling veel te hebben gehad aan extra individuele taalondersteuning buiten de les om. Een andere leerling benoemt de extra aandacht tijdens de les. Het wordt gewaardeerd wanneer een leerling individueel extra ondersteuning krijgt.

P2: "Soms als ik moeilijk vind zegt juf: kom bij mij zitten. Dan gaat ze nog een keer proberen uit te leggen. Dat vind ik heel fijn."

2) Aanpassing

De aanpassing van het taalgebruik van de docent ervaren de leerlingen als erg belangrijk. Alle leerlingen zeggen het nodig te hebben dat een docent makkelijkere woorden gebruikt om de les te kunnen begrijpen.

P1: "Nederlanders praten écht teveel moeilijke woorden."

P3: "Nou, wel echt veel moeilijke woorden. Toen ik net in Nederland kwam waren er wel echt veel woorden waarvan ik dacht: waar gaat dit nu over."

Drie leerlingen benoemen dat het helpt wanneer een docent langzamer spreekt.

P4: "Op deze school nu praten ze niet snel. Toen ik eerste jaar in Nederland was. Meesters of juffen denken dan dat mensen kunnen goed Nederlands, maar nee. Iedereen praat gewoon vaak te snel."

Een vierde leerling geeft aan extra tijd nodig te hebben om gesproken woorden te kunnen begrijpen. Deze extra tijd is nodig om de hele verhaal te kunnen volgen.

Categorie 2: Betrokkenheid in de les

3) Houding leerling

De geïnterviewde leerlingen beschouwen het betrokken zijn in de les als onmisbaar om Nederlands te kunnen leren. Zo geven alle leerlingen aan dat ze het noodzakelijk vinden om zelf actief mee te doen met de les en op te letten.

P1: *"Ik zeg altijd: als je niet oplet, dan let je niet op. Dan hoor je niets. Je doet dan niet mee."*

P3: *"Hoe meer jij oplet, hoe meer jij ook Nederlands hoort. De docent praat namelijk altijd Nederlands. Als jij niet oplet dan mis je ook allemaal Nederlandse woorden."*

Door zelf je hand op te steken en vragen te stellen wordt de betrokkenheid volgens drie van hen vergroot. Twee leerlingen hebben het in het verleden nodig gehad om zelf moeilijke woorden op te zoeken om de uitleg te kunnen volgen. Een andere leerling vindt het belangrijk om zelf te vragen om uitleg wanneer iets onduidelijk is. Er is een mogelijk verband zichtbaar tussen de begripelijkheid van het taalaanbod en de mate van betrokkenheid in de les. Het citaat hieronder ondersteunt dit.

P2: *"Als ik de les saai of moeilijk vind, dan vind ik het ook moeilijker om op te letten en te onthouden."*

4) Lesinvulling

Uit de interviews komt naar voren dat alle leerlingen waarde hechten aan een leuke les. Twee leerlingen vinden het leuk als er in spelvorm gewerkt wordt. Een van hen noemt dat toevoegen van een wedstrijdelement helpt bij het leren van Nederlands. De les wordt leuker als je wordt beloond als je iets goed doet. Hier kan een mogelijk verband gelegd worden tussen het plezier dat een leerling ervaart in de les en de begripelijkheid van het taalaanbod. Wanneer er visuele ondersteuning geboden wordt, kan de begripelijkheid vergroot worden. Daardoor zou het plezier in de les en dus ook de betrokkenheid toe kunnen nemen.

P2: *"Een keer had juf er een soort van wedstrijdje van gemaakt. Dan oefen je iets en als dat lukt dan gingen we iets leuks doen. Ze maakte er een spel van. Dat is leuk en het helpt ook voor onthouden."*

P1: *"Ik wil niet elke les hetzelfde doen. Dan is het saai en dan leer je eigenlijk niks."*

P4: *"Wat zou helpen is in de les soms even pauze krijgen. Gewoon even tussendoor 5 minuten praten.. of zitten... of kijken in een boek. Dan ga je weer door."*

Daarnaast wordt de betrokkenheid volgens twee leerlingen vergroot wanneer werkvormen in de les afgewisseld worden. Een leerling geeft aan korte pauzes nodig te hebben in de les om goed op te kunnen letten.

Categorie 3: Taalinteractie

5) Feedback

Aan de leerlingen is gevraagd wat ze er van vinden om feedback te krijgen op hun spreken in het Nederlands. Alle leerlingen geven aan het erg nodig te hebben dat hun fouten worden verbeterd door een docent of begeleider. Daarbij lijken ze het fijn te vinden dat daarbij expliciet benoemd wordt wat fout gaat.

P1: "Ik wil graag dat juf zegt: het is dit. Dan weet je precies wat je fout doet. Maar, wel netjes."

P2: "Ik vind het fijn als ze precies zeggen wat ik fout doe."

P4: "Ze moeten gewoon duidelijk zeggen wat je fout doet. Gewoon verbeteren wat je fout zegt."

Uit de interviews komt naar voren dat drie leerlingen het krijgen van complimentjes op hun spreken belangrijk vinden.

P1: "Als ik hoor dat ik goed doe dan word ik heel blij en dan denk ik dat ik heel veel heb geleerd."

Drie leerlingen geven aan dat ze gegeven feedback in hun hoofd blijven herhalen. Twee leerlingen vinden het fijn als de gegeven feedback een volgende les wordt herhaald. Op die manier oefenen ze met de gekregen feedback. Dit helpt volgens hen bij het onthouden. Een leerling geeft aan het fijn te vinden als een docent klassikaal herhaalt wat hij of zij heeft gezegd. Een leraar laat dan zien dat hij de leerling begrijpt.

6) Spreekgelegenheid

Uit de interviews komt naar voren dat alle leerlingen het spreken van Nederlands erg belangrijk vinden. Iedereen zegt met de taal te willen oefenen door te spreken met docenten en Nederlandse kinderen. Ook wordt duidelijk dat alle leerlingen graag de beurt willen krijgen in de les.

P1: "Vragen aan mij stellen zodat ze doen alsof ik ook mee ben. Niet alleen vragen stellen aan Nederlandse kinderen, want we zijn allemaal een mens."

P3: "Ik steek wel eens mijn vinger op zodat ik ook gewoon kan laten zien dat ik een paar dingen kan."

In figuur 2 en in de citaten hierboven is te zien dat de leerlingen het nodig hebben om de beurt te krijgen en zelf te spreken. Ook hebben ze complimentjes en bevestiging nodig. Er is een mogelijke relatie tussen de spreekgelegenheid die een leerling krijgt en het welbevinden van de leerling.

P1: "Als ik iets vertel en iemand vraagt mij niks over wat ik vertel dan voel ik dat ze mij niet snappen."

Drie leerlingen geven aan te willen voelen dat ze worden begrepen. Dit laat een ander volgens een van hen zien door vragen terug te stellen in een gesprek.

Twee leerlingen zeggen dat ze het fijn vinden als de ander wacht tot hij of zij klaar is met vertellen. Op die manier krijg je volgens een leerling het gevoel dat je kunt zeggen wat je wilt. Een leerling geeft aan graag de kans te willen krijgen om zelf moeilijke woorden uit te leggen. Door een leerling wordt aangegeven dat het fijn is om te oefenen met het Nederlands door middel van activiteiten met Nederlandse kinderen, zoals voetballen of knutselen.

7) Welbevinden leerling

Alle leerlingen zeggen dat ze een fijne en veilige sfeer op school heel belangrijk vinden. Dit is nodig om Nederlands te kunnen spreken. Ze geven aan meer te durven spreken wanneer ze zich fijn voelen op school. Drie leerlingen zeggen dat ze graag op hun gemak worden gesteld. Een leerling noemt daarbij als voorbeeld dat een docent kan zeggen dat fouten maken niet erg is. Dit laat zien dat er een mogelijk verband is tussen het welbevinden van de leerling en de mate van interactie.

P2: "Als ik mezelf fijn voel dan durf ik meer te vragen. Ook als het fout is. Als ik mezelf niet fijn voel dan durf ik niks te zeggen. Dan leer ik ook niet."

Drie leerlingen benoemen dat ze het fijn vinden als andere leerlingen met hen Nederlands willen praten. Ze zeggen dat ze het lastig vinden dat ze in het verleden buiten zijn gesloten.

P1: *“Iedereen praatte met elkaar Nederlands en ik zat echt zo alleen en dacht: ik snap er niks van. Niemand eigenlijk praatte met mij omdat ik niet goed Nederlands kon. En de leraar, die hielp mij eigenlijk niet. Ik voelde me niet fijn.”*

Door twee leerlingen wordt voorzichtig benoemd dat ze in het verleden soms niet durfden te spreken omdat ze bang waren dat ze uitgelachen of uitgescholden zouden worden door andere leerlingen. Een van hen miste destijds het ingrijpen van een leraar op school.

P3: *“Soms had ik dat kinderen me uitlachen omdat ik uit andere land kom en heel anders praat dan hun. Je durft gewoon niks te zeggen als je elke keer iets fout gaat zeggen en kinderen gaan lachen.”*

Twee leerlingen zeggen dat het erg belangrijk is om vrienden te hebben op school. Op deze manier gaan de leerlingen met plezier naar school en kunnen ze oefenen met het Nederlands. Een leerling gaf aan dat interesse in het verleden belangrijk is. Dit lijkt invloed te hebben op het welbevinden van een leerling.

P1: *“In het begin ze vragen niet hoe je je voelt. Ze weten niet hoe je toen in de oorlog leefde. Maar nu, ze voelen je. Alle leerlingen voelen je. En ik wil voelen dat ik met hun ben.”*

4. Discussie

In dit onderzoek is gezocht naar een antwoord op de vraag wat kinderen nodig hebben in het onderwijs om Nederlands als tweede taal te leren. Middels kwalitatief onderzoek zijn behoeftes van vier NT2-leerlingen in kaart gebracht. Uit de resultaten is gebleken dat een begrijpelijk en interessant taalaanbod, taalondersteuning, betrokkenheid in de les, veel interactie, feedback en een fijne schoolsfeer volgens leerlingen nodig is om de Nederlandse taal te kunnen leren. Docenten en begeleiders dienen volgens de geïnterviewde leerlingen hun werkwijze aan te passen om de leeromgeving te optimaliseren.

De leerlingen benoemen unaniem dat ze de Nederlandse gesproken taal beter begrijpen wanneer de docent gebruik maakt van afbeeldingen en materiaal ter ondersteuning. Verhallen en Walst (2011) bevestigen dit resultaat, waardoor gesuggereerd kan worden dat dit aspect niet mag ontbreken in het onderwijs aan deze doelgroep. Uit onderzoek van Vermeer (2003) blijkt dat het grootste struikelblok voor NT2-leerlingen in het onderwijs hun beperkte woordenschat in het Nederlands is. Mogelijk is dit een reden waarom de leerlingen in het onderzoek aangaven behoefte te hebben aan uitleg van moeilijke woorden. Dat dit onderzoek laat zien dat leerlingen behoefte hebben aan extra individuele taalondersteuning wordt bekrachtigd door Collier en Thomas (2002). Het lijkt erop dat een logopedist hier gezien zijn expertise ondersteuning kan bieden. Dit wordt vanuit de literatuur bevestigd (Julien, 2012). De behoefte aan specifiek individuele taalondersteuning kan samenhangen met de angst die de leerlingen ervaren om uitgelachen te worden door leeftijdsgenootjes. Kuiken en Vermeer (2013) bevestigen dit. Zij benoemen dat klassikaal gesprekken oefenen geen goede manier is om mondelinge taalvaardigheid te oefenen. NT2-leerlingen voelen zich daardoor niet op hun gemak in de klas omdat ze de taal nog onvoldoende beheersen. Het oefenen gaat hierdoor lastig. Ook hier kan een logopedist, gezien zijn specialisaties, in het bijzonder individuele hulp bieden.

Dat een gesprekspartner zich volgens de leerlingen dient aan te passen aan hun taalniveau wordt bekrachtigd door Kuiken en Vermeer (2013). Zij concluderen dat docenten in het onderwijs doorgaans te moeilijke woorden gebruiken. Dit wordt bevestigd door de leerlingen in dit onderzoek. Een verklaring kan zijn dat docenten soms inhoudelijk lastige lesstof moeten overbrengen, waardoor

in veel gevallen hun woordkeuze automatisch complexer wordt. Of dit de reden is, kan niet met zekerheid vastgesteld worden. Dat leerlingen daarnaast aangeven extra tijd nodig te hebben om de informatie op te kunnen nemen lijkt niet verwonderlijk. Lowan (2018) schrijft dat het verwerken van mondelinge informatie veel vraagt van NT2-leerlingen omdat ze de Nederlandse taal moeten verstaan én begrijpen. Het kost tijd om woorden te kunnen herkennen en in de goede context te plaatsen. Dat het spreektempo van gesprekspartners volgens leerlingen verlaagd moet worden, wordt vanuit de literatuur eveneens ondersteund (Kuiken & Vermeer, 2013; Verhallen & Walst, 2011). Wanneer een leerling het Nederlands nog niet goed beheerst, kost het extra moeite om klanken en woorden te herkennen en juist te interpreteren. Deze complexiteit vraagt veel van het werkgeheugen (Lowan, 2018).

Alle leerlingen zijn van mening dat zelf goed opletten in de les essentieel is om de Nederlandse taal te kunnen leren. Hier zou de mate van motivatie mogelijk een rol kunnen spelen. Dat motivatie een meespelende factor kan zijn in het taalleerproces wordt ondersteund door Kuiken en van der Linden (2012) en Lowan (2018). Dat de geïnterviewde leerlingen gemotiveerd lijken, wordt bekrachtigd door Paradis (2007). Hij schrijft dat motivatie bij NT2-leerlingen meestal niet ontbreekt, vanwege de behoefte om erbij te horen. Uit de resultaten kwam mede naar voren dat alle leerlingen een leuke les noodzakelijk vinden om Nederlands te kunnen leren. Opvallend daarbij is de waarde die de leerlingen hechten aan visuele ondersteuning. Uit de literatuur blijkt dat visuele ondersteuning de betrokkenheid en het begrip vergroot (Bossers et. al., 2017). Wanneer de betrokkenheid en het begrip toeneemt, verhoogt dit de mate van plezier in de les. Dat leerlingen aangeven graag in spelvorm te willen werken kan dan ook samenhangen met de begrijpelijkheid van het taalaanbod. Door in spelvorm te werken wordt er namelijk contextuele steun geboden, wat de begrijpelijkheid van het taalaanbod vergroot (Kuiken & Vermeer, 2013). Hier zou in de praktijk vaker rekening mee gehouden kunnen worden.

Feedback op het spreken is volgens alle leerlingen essentieel om de Nederlandse taal te kunnen leren. Lowan (2018) onderschrijft dit resultaat vanuit de literatuur. De geïnterviewde leerlingen lijken het liefst expliciete feedback te ontvangen zodat voor hen duidelijk is waar de fout ligt. Ze gaven aan dat een docent of begeleider de gemaakte fouten moest aangeven en verbeteren. Dit resultaat wordt ondermijnd door Verhallen en Walst (2011) die voorkeur geven aan het geven van impliciete feedback. Dit zou er volgens hen voor zorgen dat kinderen de taal automatisch oppakken. Wellicht zou het zo kunnen zijn dat een docent in de praktijk wel impliciete feedback geeft, maar dat dit niet wordt herkend door de leerlingen in dit onderzoek. Verhallen en Walst (2011) beschrijven namelijk dat impliciete feedback als het ware “stiekem” wordt gegeven zodat de les niet verstoord wordt.

Alle leerlingen ervaren interactie met docenten en andere leerlingen van belang om de Nederlandse taal te kunnen leren. Hierbij vinden zij het belangrijk de kans te krijgen om te spreken. Verhallen en Walst (2011) bekrachtigen dit resultaat. Ook kwam in de resultaten naar voren dat leerlingen zich gehoord en begrepen willen voelen. Kuiken en Vermeer (2013) tonen aan dat wanneer een gesprekspartner een actieve luisterhouding aanneemt, de leerling zich gehoord voelt en de interactie wordt gestimuleerd. Dit zou kunnen verklaren dat een leerling in het interview aangaf het nodig te hebben dat een ander actief vragen stelt tijdens gesprekken.

Opvallend aan dit onderzoek was dat er door leerlingen diverse uitspraken werden gedaan die betrekking hadden op hun welbevinden, zonder dat hier expliciet naar werd gevraagd. Terwijl er over interactie werd gesproken, werd door leerlingen benoemd dat een fijne en veilige sfeer van groot belang was. Na enig doorvragen werd duidelijk dat dit invloed leek te hebben op hun mate van interactie met Nederlandse gesprekspartners. Leerlingen gaven aan niet te durven spreken wanneer ze zich niet fijn voelden. Verhelst (2006) bekrachtigt deze resultaten door te concluderen dat een veilig leefklimaat van belang is om een tweede taal te kunnen ontwikkelen. Torfs en Versteden (z.d.)

benoemen dat een NT2-leerling zichzelf moet kunnen zijn in de klas en respectvol behandeld moet worden. Tevens benoemen Kuiken en Vermeer (2013) dat hoe een leerling zich voelt invloed heeft op de motivatie. Wanneer er een intercultureel klimaat heerst op school voelt de leerling zich op zijn gemak. Dit verhoogt de motivatie om Nederlands te leren. Dit kan verklaren waarom een leerling tijdens het interview aangaf het fijn te vinden dat er interesse wordt getoond in zijn verleden.

Dit onderzoek bevat een aantal sterkere en zwakkere methodologische aspecten die de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek beïnvloeden. Vanwege een beperkte beschikbare tijd is het onderzoek uitgevoerd onder een kleine onderzoeksgroep wat de generaliseerbaarheid van de resultaten negatief beïnvloedt. Daarnaast bestond de onderzoeksgroep uit leerlingen die de Nederlandse taal nog niet volledig beheersen. Dit maakt dat gegeven antwoorden mogelijk anders zijn geïnterpreteerd dan was bedoeld. Verder had de betrouwbaarheid verhoogd kunnen worden wanneer verkregen data middels een softwareprogramma was gecodeerd in plaats van handmatig via Word. Een sterker aspect van dit onderzoek is dat er door de keuze van data-verzameling veel ruimte was voor eigen inbreng van de leerlingen. Hierdoor zijn nieuwe inzichten verkregen. Tevens heeft deze onderzoeksmethode er voor gezorgd dat er goed doorgevraagd kon worden bij vermoedens van sociaal wenselijke antwoorden of het niet begrijpen van de vraag. Naast dit alles is een proefinterview uitgevoerd, wat de validiteit van de interviewvragenlijst heeft vergroot.

Het doel van dit onderzoek was om te inventariseren wat NT2-leerlingen nodig hebben in het onderwijs om Nederlands als tweede taal te leren. Dit onderzoek heeft inzichtelijk gemaakt welke aspecten in het onderwijs volgens de geïnterviewde leerlingen aandacht behoeven. Deze inzichten kunnen docenten en logopedisten in het onderwijs wellicht houvast bieden om hun handelingen aan te scherpen zodat het onderwijs mogelijk beter aansluit op de leerling.

Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat het welbevinden van de leerling een belangrijke rol speelt in het taalleerproces. Een advies is om de aandacht in het onderwijs hiervoor op te schroeven. Zo kan er een fijne en veilige leeromgeving worden gecreëerd dat aansluit op de wensen van de leerling, wat het plezier in het spreken wellicht bevordert. Tevens wordt docenten en logopedisten in het onderwijs geadviseerd om belangstelling te tonen voor de moedertaal en achtergrond van de NT2-leerling. Dit verbetert wellicht het welbevinden en daarbij de motivatie van de leerling. Daarnaast lijkt het gewenst om extra aandacht te besteden aan individuele taalondersteuning of taalondersteuning in kleine groepjes, om de spreekangst te verkleinen. De logopedist behoort hier gezien zijn expertise hulp te bieden. De leerling zal zich door individuele taalondersteuning meer op zijn gemak kunnen voelen waardoor het beter met de Nederlandse taal durft te oefenen. Verder wordt logopedisten in het onderwijs geadviseerd om een coachende en adviserende rol aan te nemen richting leerkrachten. Vanuit zijn specialisatie dient hij hier hulp te bieden. Uit de literatuur en uit dit onderzoek blijkt dat docenten op dit gebied hulp behoeven.

Aangaande dit onderzoek is het wenselijk om vervolgonderzoek uit te voeren onder een grotere groep NT2-leerlingen om te onderzoeken of de gevonden resultaten overeenkomen. Daarnaast kan vervolgonderzoek gedaan worden onder leerkrachten en/of logopedisten om inzicht te krijgen in of/hoe zij rekening houden met de verschillende factoren die invloed hebben op het leren van een tweede taal. Zo wordt er vanuit een ander perspectief gekeken, wat wellicht nieuwe interessante resultaten oplevert.

Literatuurlijst

- Baarda, B., (2014). *Dit is onderzoek!: handleiding voor kwantitatief en kwalitatief onderzoek*. Noordhoff Uitgevers.
- Baarda, B., & van der Hulst, M. (2017). *Interviewen. Handleiding voor het voorbereiden en afnemen van interview* (4^e druk). Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Blom, E., & Blumenthal, M. (2019). *Wanneer verloopt de verwerving van Nederlands als tweede taal te traag*. Geraadpleegd van <http://vhz-online.nl/wanneer-verloopt-de-verwerving-van-nederlands-als-tweede-taal-te-traag>
- Bokhorst, M., & Leeuwestein, H. (2018). *De school als doorgangshuis*. Omgaan met tijdelijke migratie in het onderwijs. Den Haag.
- Bossers, B., Kuiken, F., & Vermeer, A. (2017). *Handboek Nederlands als tweede taal in het volwassenenonderwijs*. Bussum: Coutinho.
- BV NT2. (2010). *Competentieprofiel & Certificering van docenten Nederlands als Tweede Taal*. Amersfoort: Klomp Grafische Communicatie.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2019, 2 januari). *Voor derde jaar op rij 100 duizend inwoners erbij*. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/01/voor-derde-jaar-op-rij-100-duizend-inwoners-erbij>
- Collier, V. P., & Thomas, W. P. (2002). *A national study of school effectiveness for language minority students' long-term academic achievement*.
- Cox, E., Schulte, M., & Kunst-Verberne, E. (2013). *Nederlandse Vereniging voor Logopedie en Foniatrie: Standaarden onderwijs*. Geraadpleegd van <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjlnuKt1u3iAhVOLFAKHQvpDBcQFjABegQIABAC&url=https%3A%2F%2Fwww.nvlf.nl%2Fstream%2Fonderwijs-update&usg=AOvVaw132z3-BWzzge3XEDgnfMB9>
- Hacquebord, H. (2004). *Taalproblemen en taalbehoeften in het voortgezet onderwijs. Leerlingen en docentenvragenlijsten als instrumenten voor taalbeleid*. Levende Talen Tijdschrift, 5(2), 17-28.
- Julien, M. (2008). *Taalstoornissen bij meertalige kinderen*. Diagnose en behandeling. Amsterdam: Julien en Harcourt Assessment BV.
- Julien, M. (2012). *Meertalige kinderen met een logopedisch probleem: Hoe ga je met ze om?* Signaal.
- Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. (2018). *Talen voor Nederland*. Geraadpleegd van <https://www.knaw.nl>
- Kuiken, F. & van der Linden, E. (2012). *Het succes van tweetalig opvoeden*. Gids voor ouders en opvoeders. Den Haag, Nederland: Acco.
- Kuiken, F., & Vermeer, A. (2013). *Nederlands als tweede taal in basisonderwijs*. Amersfoort, Nederland: ThiemeMeulenhoff.
- Lowan. (2018). *O jee, een NT2-leerling in de klas! Een handreiking NT2 voor docenten in het VO en MBO*. Amsterdam: Lowan.

- Onderwijsraad. (2017). *Vluchtelingen en onderwijs*. Geraadpleegd van <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/2017/vluchtelingen-en-onderwijs.-naar-een-efficiëntere-organisatie-betere-toegankelijkheid-en-hogere-kwaliteit/volledig/item7509>
- Paradis, J. (2007). *Second language acquisition in childhood*. In E. Hoff & M. Shatz (Eds.) *Blackwell Handbook of Language Development* (pp. 387-405). Malden, MA: Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9780470757833.ch19>
- Plante, K. (2009). *Doeltaal= voertaal: het belang van begrijpelijk taalaanbod in de les*. *Levende Talen Magazine*, 96(3), 9-11.
- Schaerlaekens, A. (2016). *De taalontwikkeling van het kind*. (2^e druk). Groningen/Houten. Noordhof Uitgevers.
- Scheltina, F. (2018, 4 september). *Wat kan een isk-leerling aan?* Geraadpleegd van <https://didactiefonline.nl/artikel/wat-kan-een-isk-leerling-aan>
- SLO. Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (2018). *Meertaligheid in primair en voortgezet onderwijs. Een stand van zaken en curriculaire aanbevelingen*. Enschede: SLO.
- TOLK. (z.d.). *Meertalige taalontwikkeling*. Geraadpleegd van http://www.tolkinfo.nl/pdf/Meertalige_taalontwikkeling.pdf
- Torfs, K., & Versteden, P. (z.d) *Aan de slag met anderstalige nieuwkomers: geschikte taken binnen een krachtige (taal) leeromgeving*.
- Verhallen, M., & Walst, R. (2011). *Taalontwikkeling op school. Handboek voor interactief taalonderwijs*. (2^e druk). Bussum: Uitgeverij Coutinho
- Verhelst, M. (2006). *A box full of feelings: Promoting infants' second language acquisition all day long*. *Task-based language education: From theory to practice*, 197-216.
- Verhoeven, N., & Verhoeven, P. S. (2014). *Wat is onderzoek?: praktijkboek voor methoden en technieken*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Vermeer, A. (2003). NT2-onderwijs en onderwijs Nederlands als moedertaal. In R. Appel (Ed.), *De verwerving van het Nederlands als tweede taal* (pp. 80-100). (Leids Onderwijskundig Lexicon; No. III). Alphen aan de Rijn: Kluwer.